

นักวิจัยในหมู่บ้านประกอบด้วยกลุ่มผู้หญิง ผู้ชาย คนเฒ่าคนแก่ และเด็กๆ ร่วมกันระดมความรู้

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยปกากญอสาละวินเป็นงานวิจัยที่ดำเนินการศึกษาวิจัยโดยชาวปกากญอ หรือชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยง โดยใช้คำว่า “ปกากญอ” ซึ่งหมายถึง “คน” หรือชาวบ้าน คณะนักวิจัยได้เลือกใช้คำนี้เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของงานวิจัยที่ทำโดยชาวบ้านปกากญอ

งานวิจัยปกากญอสาละวินได้นำระเบียบวิธีวิจัยมาจากงานวิจัยไต้หวัน ซึ่งเริ่มทำที่ปากมูนมาปรับใช้กับพื้นที่ลุ่มน้ำสาละวิน เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพของชุมชนที่เข้าร่วมทำวิจัยและเงื่อนไขอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยจัดทำขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำสาละวินบริเวณพรมแดนไทย-พม่า ครอบคลุมพื้นที่ ๕๐ หมู่บ้าน ในเขตอำเภอสบเมย และอำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ตรงกันข้ามกับรัฐกะเหรี่ยง สหภาพพม่า ทำการศึกษาทั้งหมด ๒ ประเด็น ได้แก่

๑. ระบบนิเวศแม่น้ำสาละวินและลำน้ำสาขา
๒. พันธุ์ปลา
๓. เครื่องมือหาปลา
๔. พรรณพืชอาหารและสมุนไพรจากป่า

๕. เกษตรปกากญอ

๖. โป่ง สัตว์ป่า และการอนุรักษ์ทรัพยากรโดยชุมชน

ความรู้ในการอธิบายประเด็นต่างๆ ล้วนเป็นความรู้ท้องถิ่นอันเป็นหัวใจหลักของงานวิจัยที่ทำโดยชาวบ้าน ชื่อเฉพาะต่างๆ ในงานวิจัยมีการบันทึกเป็นภาษาถิ่นคือ ภาษาปกากญอสะกอ หรือกะเหรี่ยงสะกอ โดยเขียนเป็นภาษาไทยที่สะกดให้ได้เสียงใกล้เคียงกับภาษาปกากญอมากที่สุด ในรายงานผลการศึกษาก็ใช้*อักษรตัวเอียง*สำหรับคำเฉพาะในภาษาปกากญอ งานวิจัยชิ้นนี้แม้ว่าจะจัดทำโดยชาวบ้านในชุมชนฝั่งประเทศไทย แต่การศึกษางานประเด็นที่ครอบคลุมทางฝั่งรัฐกะเหรี่ยง สหภาพพม่า อาทิ ประเด็นระบบนิเวศแม่น้ำสาละวิน ทั้งนี้เพื่อให้อธิบายระบบนิเวศของแม่น้ำ โดยไม่ยึดติดกับเส้นพรมแดนของรัฐชาติ ซึ่งชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในป่าสองฝั่งน้ำได้ใช้แม่น้ำและป่าผืนเดียวกันในการดำรงชีวิต การศึกษาในบางประเด็นจึงได้อธิบายเชื่อมโยงกับชุมชนและผืนป่าทั้งสองฝั่งแม่น้ำ

| คณะนักวิจัยปกากญอ |

นักวิจัยชาวบ้านที่เข้าร่วมกระบวนการวิจัยแยกออกเป็น ๒ กลุ่มคือ

๑. นักวิจัยหลัก เป็นชาวบ้านที่มาจากหมู่บ้านในเขตป่าสาละวิน โดยชาวบ้านได้ร่วมกันคัดเลือกผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในประเด็นต่างๆ ที่ทำการวิจัยจำนวน ๒๓ คน ทำหน้าที่เป็นตัวหลักในการดำเนินการวิจัย นักวิจัยกลุ่มนี้ส่วนมากจะเป็นแกนนำของชุมชนซึ่งเป็นผู้ชายเนื่องจากมีความคล่องตัวในการประสานงานและสามารถลงพื้นที่ทำงานวิจัยในต่างหมู่บ้านได้
๒. นักวิจัยในหมู่บ้าน ซึ่งเข้าร่วมกระบวนการวิจัยโดยกระบวนการระดมความรู้ ประชุมกลุ่ม และลงพื้นที่ นักวิจัยกลุ่มนี้มาจากทุกส่วนใน

คณะวิจัยเดินเท้าไปยังบ้านกองสูง

หมู่บ้าน มีทั้งเด็ก ผู้หญิง ผู้เฒ่าผู้แก่ ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์ในประเด็นต่างๆ นักวิจัยกลุ่มนี้โดยปกติจะไม่สามารถเดินทางออกไปนอกหมู่บ้านเป็นเวลานานๆ ได้ เนื่องจากมีภาระหน้าที่ในครัวเรือน นักวิจัยกลุ่มนี้จึงเข้าร่วมกระบวนการวิจัยเมื่อคณะวิจัยเดินทางเข้าไปในหมู่บ้านที่ตนเองอาศัยอยู่หรือหมู่บ้านใกล้เคียง

ผู้ช่วยนักวิจัยมาจากเครือข่ายแม่น้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ และศูนย์พัฒนาเครือข่ายเด็กและชุมชน ซึ่งทำหน้าที่ประสานงาน จดบันทึกข้อมูล บันทึกภาพ เรียบเรียงและเขียนรายงาน

ภาษาที่ใช้ในกระบวนการวิจัยในหมู่บ้าน โดยเฉพาะการประชุมกลุ่มและสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม เป็นภาษาปกากญอสะกอบเป็นหลัก โดยมีผู้ช่วยนักวิจัยชาวกะเหรี่ยง หรือนักวิจัยหลักที่พูดภาษาไทยได้ แปลเป็นภาษาไทย

| วิธีการวิจัย |

การศึกษาใช้เวลาทั้งสิ้น ๒ ปี ๗ เดือน ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๔๖-กันยายน ๒๕๔๘ มีกระบวนการโดยสรุปดังนี้

๑. การประชุมกลุ่มนักวิจัย ซึ่งเป็นตัวแทนชาวบ้านจากหมู่บ้านต่างๆ ร่วมกันกำหนดประเด็นในการศึกษา โดยเป็นประเด็นที่นักวิจัยเห็นตรงกันว่ามีความสำคัญ จากนั้นจึงระดมความรู้เบื้องต้น อาทิ ชื่อพันธุ์ปลา ชนิดพรรณพืช ฯลฯ

๒. การสำรวจภาคสนามและสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม โดยคณะนักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัย ลงศึกษาในหมู่บ้านต่างๆ ตลอดทั้งป่าสาละวิน เพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตและร่วมกิจกรรม เช่น ร่วมหาปลา ทำไร่ เก็บผักสมุนไพรจากป่า และร่วมพิธีกรรมต่างๆ อาทิ เลี้ยงผีผาย

- ๓. การประชุมกลุ่มเพื่อระดมความรู้เกี่ยวกับประเด็นต่างๆ จากนักวิจัยหลักและนักวิจัยในหมู่บ้าน
- ๔. การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งมีความรู้และประสบการณ์ในบางประเด็นเฉพาะ เช่น ระบบนิเวศแม่น้ำสาละวิน
- ๕. ผู้ช่วยนักวิจัยเรียบเรียงข้อมูลทั้งหมดและนำกลับไปให้นักวิจัยตรวจสอบความถูกต้อง

| ขั้นตอนการวิจัย |

ขั้นตอนการศึกษาในแต่ละประเด็นมีรายละเอียดดังนี้

๑. ระบบนิเวศแม่น้ำสาละวินและลำน้ำสาขา

มีวิธีการศึกษา ๒ ส่วน คือ

ส่วนแรก เป็นการระดมความรู้จากนักวิจัยที่มีความรู้เรื่องระบบนิเวศในแม่น้ำสาละวินและน้ำสาขา เป็นการหาความหมายของระบบนิเวศต่างๆ ในลำน้ำสาละวิน ความรู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับระบบนิเวศ และการใช้ประโยชน์ จากนั้นผู้ช่วยนักวิจัยได้ทำการจัดบันทึกชื่อของระบบนิเวศต่างๆ เป็นภาษาถิ่น ทั้งนี้ มีการสัมภาษณ์เจาะลึกผู้ให้ข้อมูลหลักคือ คนขับเรือรับจ้างในแม่น้ำสาละวิน

ส่วนที่สอง เป็นการร่วมกันสำรวจลำน้ำ นักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยร่วมกันลงสำรวจพื้นที่จริงเพื่อศึกษาระบบนิเวศที่หลากหลายในแม่น้ำสาละวินและน้ำสาขา สำหรับลำน้ำสาละวินมีการจับพิศักต่าแห่งทางภูมิศาสตร์เพื่อทำแผนที่ นักวิจัยอธิบายลักษณะและความสำคัญของระบบนิเวศในตำแหน่งต่างๆ เพื่อให้ผู้ช่วยนักวิจัยทำการบันทึกข้อมูลและถ่ายภาพ จากนั้นจึงนำแผนที่มาให้ให้นักวิจัยตรวจสอบความถูกต้อง

คณะวิจัยร่วมกันประชุมกลุ่มเก็บข้อมูลเรื่องไร่หมุนเวียนในไร่ที่บ้านห้วยแห้ง

๒. พันธุ์ปลา

พื้นที่การวิจัยพันธุ์ปลาแม่น้ำสาละวินและน้ำสาขาในประเทศไทย เริ่มต้นที่จุดชายแดนที่บ้านสะกอกท่า อำเภอแม่สะเรียง ถึงบ้านสบเมย อำเภอสบเมย และน้ำสาขาที่ไหลผ่านชุมชนต่างๆ ได้แก่ แม่น้ำเมย แม่น้ำยวม แม่น้ำเงา น้ำแม่ลิต ห้วยแม่ปัว ห้วยแม่สะเกิบ ห้วยแม่ก่อน ห้วยกองส้ม ห้วยอุหลู่ ห้วยแม่แฉะ และห้วยแม่เต๊ะหลวง

นักวิจัยเป็นคนหาปลาจากหมู่บ้านริมน้ำสาละวิน ๕ แห่งซึ่งมีการหาปลากันมาก ได้แก่ บ้านสบเมย บ้านแม่สามแลบ บ้านแม่คี่ บ้านจอท่า และหมู่บ้านริมห้วยสาขา ๑๒ หมู่บ้านหลัก ได้แก่ บ้านแม่เงา บ้านแม่คะตวน บ้านชีวาเคอ บ้านแม่กองคา บ้านห้วยแห้ง บ้านห้วยหมูเฒ่า บ้านแม่ก่อน บ้านแม่สะบา บ้านโพซอ บ้านจอซีเคอ บ้านอุหลู่ และบ้านกองส้ม มีวิธีการวิจัยดังนี้

๑. นักวิจัยร่วมกันกำหนดหัวข้อในการจัดเก็บข้อมูล กำหนดหมู่บ้านเป้าหมาย ในลุ่มน้ำสาละวินและน้ำสาขา จากนั้นนักวิจัยจากหมู่บ้านริมน้ำสาละวินและน้ำสาขาระดมชื่อปลา ฤดูกาลการอพยพขึ้น-ลงของปลา ระยะเวลาที่จับปลา และข้อมูลอื่นๆ

๒. นักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยลงพื้นที่ในหมู่บ้านเป้าหมาย ร่วมกันจับปลา โดยผู้ช่วยนักวิจัยบันทึกภาพ จากนั้นนำภาพปลามานำเสนอในวงการประชุมกลุ่มใหญ่ในหมู่บ้านนั้นๆ ซึ่งมีทั้งเด็กและกลุ่มผู้หญิง เพื่อหาระดมข้อมูลจากผู้ที่มีความรู้เรื่องปลา

๓. ผู้ช่วยนักวิจัยรวบรวมข้อมูล และนำข้อมูลที่ได้จากบางหมู่บ้านไปตรวจสอบความถูกต้องกับคนหาปลาในหมู่บ้านอื่นๆ เพื่อให้ได้ชื่อปลา และข้อมูลประกอบที่แน่นอน

๔. ผู้ช่วยนักวิจัยเรียบเรียงข้อมูล แล้วนำกลับไปให้นักวิจัยทั้งหมดตรวจสอบความถูกต้องอีกครั้ง

น้ำห้วยแม่สะเก็บไหลเชี่ยวหลังฝนตกขณะที่คณะวิจัยเดินทางกลับจากหาลา

๓. เครื่องมือหาลา

การศึกษาประเด็นเรื่องเครื่องมือหาลาได้เน้นการศึกษาองค์ความรู้ท้องถิ่นในการใช้เครื่องมือหาลาพื้นบ้านในแม่น้ำสาละวินและลำน้ำสาขาทัน โดยการศึกษาวิจัยมีระเบียบวิธีวิจัยดังนี้

๑. ประชุมนักวิจัยกลุ่มใหญ่เพื่อระดมรายชื่อเครื่องมือหาลา
๒. ผู้ช่วยนักวิจัยช่วยจัดบันทึกรายชื่อเครื่องมือหาลาเป็นภาษาท้องถิ่น รวมทั้งรายละเอียดของเครื่องมือหาลา
๓. ผู้ช่วยนักวิจัยร่วมกับนักวิจัยลงพื้นที่เพื่อสังเกตการณ์การใช้เครื่องมือหาลาอย่างมีส่วนร่วม ผู้ช่วยนักวิจัยถ่ายภาพเครื่องมือหาลา และประชุมกับคณະนักวิจัยในหมู่บ้านต่างๆ เพื่อระดมความรู้และความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องมือหาลา
๔. ผู้ช่วยนักวิจัยนำข้อมูลภาคสนามที่ได้มาเขียนรายงานการวิจัย และนำกลับไปให้นักวิจัยตรวจสอบความถูกต้อง

๔. เกษตรปกากญอ

การศึกษาในประเด็นเกษตรปกากญอ เป็นการศึกษาองค์ความรู้ของชาวบ้านในการทำกรเกษตร ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรซึ่งเป็นส่วนสำคัญยิ่งของวิถีชุมชน

เนื่องจากชุมชนในลุ่มน้ำสาละวินเป็นชุมชนขนาดเล็กและตั้งกระจายอยู่ริมน้ำสาละวินและลำห้วยสาขา การทำเกษตรในแต่ละชุมชนจึงขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศ นักวิจัยจึงได้แบ่งพื้นที่การศึกษาตามสภาพภูมิศาสตร์เป็น ๓ ลักษณะ คือ ชุมชนริมน้ำสาละวิน ชุมชนที่ราบริมน้ำสาขา และชุมชนบนที่สูงริมน้ำสาขา โดยร่วมกันเลือกหมู่บ้านตัวอย่างที่จะดำเนินการศึกษา เพื่อศึกษาวิถีการเกษตรในพื้นที่ซึ่งเหมาะสมแก่การทำเกษตรที่แตกต่างกัน

จากนั้นผู้ช่วยนักวิจัยได้ลงทำการศึกษาร่วมกับนักวิจัยในหมู่บ้าน โดยมีทั้งผู้หญิงและผู้ชาย ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ในการทำเกษตร การจัดการน้ำและทรัพยากรในพื้นที่ของตนเอง โดยใช้การประชุมกลุ่ม และสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม

นักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยร่วมกันระดมความรู้ และลงพื้นที่เพื่อศึกษาจากวิถีชีวิตจริง บันทึกชื่อพรรณพืชที่ปลูก และพิธีกรรมต่างๆ เป็นภาษาถิ่น

๕. พรรณพืชอาหารและสมุนไพรจากป่า

มีการดำเนินการศึกษาตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑. นักวิจัยร่วมกันประชุมกลุ่ม เพื่อระดมรายชื่อพรรณพืชอาหารและสมุนไพรจากป่า
๒. นักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยลงพื้นที่ถ่ายรูปพรรณพืชที่ขึ้นในป่าและตามลำห้วย

หลายครั้งที่คณะวิจัยเดินทางไปยังหมู่บ้านในป่า ชาวบ้านจะส่งช้างออกมาช่วยขนอุปกรณ์

๓. นักวิจัยร่วมกันระดมข้อมูลรายละเอียดต่างๆ ได้แก่ ลักษณะของ ลำต้น ดอก ผล ฤดูกาลช่วงออกดอกและผล การใช้ประโยชน์ ระบบนิเวศ และความเชื่อของชาวปกากญอที่มีต่อพืชชนิดนั้นๆ โดยมีผู้ช่วยนักวิจัยทำการ จดบันทึก

๔. ผู้ช่วยนักวิจัยนำข้อมูลไปเรียบเรียงและแยกประเภทของชนิด พรรณพืชเป็นเอกสาร

๕. นักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยประชุมกลุ่มตรวจสอบความถูกต้องของ ข้อมูล

๖. สัตว์ป่า โป่ง และการอนุรักษ์ทรัพยากรโดยชุมชน

การศึกษาในประเด็นสัตว์ป่าในพื้นที่ผืนป่าสาละวิน มีได้มีวัตถุประสงค์ เพื่อบันทึกภาพถ่ายหรือข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับสัตว์ป่าแต่ละชนิด แต่ มุ่งเน้นศึกษาถึงองค์ความรู้ท้องถิ่น ความเชื่อ และประเพณีปฏิบัติของชุมชน เกี่ยวกับสัตว์ป่าและโป่ง ซึ่งเป็นแหล่งรวมของสัตว์ป่า ตลอดจนศึกษา การอนุรักษ์ทรัพยากรในป่าโดยชุมชน วิธีการศึกษาดังนี้

๑. คณะนักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยระดมความรู้เรื่องสัตว์ป่าและโป่ง ด้วยการสนทนากลุ่ม

๒. คณะนักวิจัยจากหมู่บ้านต่างๆ ร่วมกันเลือกพื้นที่ซึ่งมีโป่งสำคัญ ที่มีสัตว์ป่ามากินมากเป็นพื้นที่ตัวอย่าง โดยเลือก ๔ พื้นที่คือ หัวขแม่มกอน บ้านโพซอ ชุนหัวขแม่มตออบ และหัวขโผ

๓. นักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยลงพื้นที่โป่งต่างๆ ผู้ช่วยนักวิจัยถ่ายภาพ เก็บข้อมูล จากนั้นผู้ช่วยนักวิจัยระดมความรู้จากนักวิจัยและชาวบ้านในชุมชน ผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญเรื่องสัตว์ป่าและโป่ง โดยเน้นที่ความเชื่อของชุมชน

คณะวิจัยช่วยกันทำอาหารระหว่างลงพื้นที่ระดมข้อมูลพรรณพืชในป่าชุมชนบ้านห้วยไผ่-แม่กองคา

๔. นักวิจัยและชาวบ้านในหมู่บ้านต่างๆ ร่วมกันประชุมกลุ่มเพื่อระดมความรู้เกี่ยวกับสัตว์ป่าและโป่ง ตลอดจนป่าอนุรักษ์ เขตรักษาพันธุ์ปลาที่ชาวบ้านจัดตั้งขึ้น

๕. นักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยประชุมกลุ่มตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล

